

Északkeleti Európa története

s az újabb magyar irodalom.

(Első közlemény.)

A magyar irodalom újabban sűrűn foglalkozik a régi erdélyi fejedelemség külföldi összeköttetéseinek történelmével. A magyar történelmi társulat Budapesten (a mely 1867. óta áll fenn s mintegy 2000 tagot számlál) tíz évvel ezelőtt «*Magyar Történelmi Életrajzok*» czim alatt egy korhű mellékletekkel illusztrált vállalatot indított meg, mely a magyar történelem kiváló alakjainak népszerű, de kútfő-tanulmányon alapuló, életrajzát adja a művelt közönség kezébe. E vállalatban jelent meg I. Rákóczi György hírneves erdélyi fejedelem két fiának: Zsigmondnak és II. Rákóczi György fejedelemnek életrajza, melyet *Szilágyi Sándor* a legjelesebb élő magyar történetírók egyike írt, ki egész életét az erdélyi fejedelemség történetének szentelte, s e tárgyat monographiákban és becsesebbnél becsesebb kútfő-kiadványokban dolgozta fel, illetőleg világította meg. A két említett életrajz nemcsak localis szempontokból, nem Erdély különleges álláspontjáról taglalja hőseinek életpályáját, de biztos kézzel festi meg keretét annak a nagy szerepnek, melyet a Rákóczi-ház Európa keletén s mondhatni a protestáns mozgalmak révén a nyugaton is játszott. Hogy Szilágyi úgyszólván képét adhatta az eseményeket mozgató e két alaknak, csakis hosszas és szerencsés levéltári kutatásai eredményeinek köszönheti, melyeket a M. Tud. Akadémia nagy liberalitással tétetett közzé. Legelőbb kiadta az erdélyi magyar diplomaták jelentéseit, melyek a budapesti országos levéltárban őriztetnek: «*Levelek és Okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetéseihez*» 924 lapon, 1883-ban. Öt évvel később megtalálták a gyulafehérvári káptalan levéltárában, ugyancsak I. Rákóczi György diplomatiai levéltárának egy másik részét, melyet a magyar Akadémia egy 905. lapra terjedő «*I. Rákóczi György és a Porta*» czimű testes kiadványban tétetett közzé. II. Rákóczi György diplomáciai működéséről már 1874-ben jelent meg egy terjedelmes kötet «*Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez*» (740 lap), de ez a kötet, anyagát nézve, kissé egyoldalú kutatások alapján állítottatott össze, s a külföldi levéltárakat nem

vette figyelembe. 1890—91-ben Szilágyi Sándor messzeterjedő kutatásainak sikerült az egész anyagot — már a mennyire az efféle gyűjtemény teljesnek mondható — a lengbergi Ossolinski-könyvtár, a bécsi és svéd állam-levéltárak s a moszkvai állami levéltár adataival kiegészíteni s két kötetben egy oly okmányfárat szerkesztett, mely tartalmánál s a szerkesztő felvilágosító jegyzeteinél fogva méltán érdekelheti Kelet-Európa történetíróit. A gyűjtemény czime: «*Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. Két kötet. 635 + 596 l.*» (Igen jó s pontos tárgymutatóval.) Kiadta a Magyar Tud. Akadémia. A két kötet az 1648—1660-ig terjedő északkeleti európai történet minden tünetére tartalmaz becses, eredeti adatokat, melyek nemcsak kiegészítik az eddigi tudást, hanem új szempontokat, új látkört nyitnak meg a bűvár előtt. E munkák használatát idegen bűvára nézve szerfölött megnehezíti egy fontos körülmény. Az életrajzok természetesen magyarul vannak írva, de az Okmánytárakban közölt anyag legnagyobb része eredetileg is magyar nyelven íratott. Erdély diplomáciája a XVII. században ugyanis teljesen magyar, a követek magyarul írnak a fejedelemnek, s értvén a különféle nyelveken, jegyzékeikben jobbra magyarul közvetítik a más nyelvű nyilatkozatokat. A lengyelekkel természetesen latinul folyik a levelezés, a svéd jelentések magyarra vannak fordítva, német fordítások a M. Tud. Akadémia kiadta Ung. Revueben (1890. X f.) jelentek meg. Az európai történelem atyja Ranke Lipót, a velencei diplomaták kiténő jelentéseinek felhasználásával, egész új világot nyitott meg a történetírás számára. Nem túlozunk, s a hasonlatot csakis annyiban akarjuk alkalmazni «valeat, quantum valere potest,» állítván, hogy az erdélyi követek jelentései analog fontosságúak Európa keleti történetére, mint a velencei követekéi a Nyugat s Közép-Európa XVII. századbeli eseményeinek megítélésére nézve.

Tekintve az anyag nehéz megérthetését, továbbá azt a fontos kölcsönös érintkezést, mely Erdély s ezzel együtt a magyarság és a kis orosz-elem: a kozákság közt a XVII. században történt, s így nemzetközileg egy új oldalát mutatja be a kis orosz nemzet historiájának, rövid vázlatban tájékoztatjuk a közönséget e kiadványok tartalma felől.

I.

Magyarországot s a régi Lengyel királyságot természetes határ választá el egymástól: a Magas Kárpát havasai, melyek ugyan nem képeznek áthághatatlan akadályokat, de a Dunát, mint főfolyót uraló magyar királyságnak jó határokat biztosítanak. A természet e földrajzi határt kapunak alkotta meg, melyen egyfelől bemenetet nyitott a Duna-Tisza síkja felé törekvő néparadatoknak, de egyúttal kimenetül is kínálkozik mindazoknak a befolyásoknak, melyek a

természetes határt a keleti galicziai országrész birtokával óhajtották biztosítani. Ezt igazolja a magyar, lengyel és kis-oroszl történelem. Egész sorozata a hadjáratoknak vívatott azért, hogy Magyarország egy határtartományt szerezzen, éjszakketel felé védvonallul s csak az első Jagiello uralkodása veti végét e folyton változó birtoklásnak. A lengyelek viszont zálog fejében bírnak Magyarország éjszaki részéből egy csomó iparos várost, bírnak háromszáz éven túl, de nem sok hasznok van belőle. Elnézve a törekvésektől, bizonyos politikai egyensulynak az érzete fejlődött ki a két ország között, egyiknek sem volt különös haszna a másiknak a romlásából, mind a kettő katolikusk hitéből folyólag térítő szerepet játszott, a lengyelek éjszakketel, a magyarok délketel felé, azonfelül a personalis unio, mely Anjou Lajos idejében közelébb hozta a két államot, folytatódott I. Ulászló személyében s csak erősödött a közös politikai érzés a Jagielok magyar-cseh ágának 1490—1526. terjedő uralkodása alatt. Ehhez járúlnak a köz- és magánjogi institucziók párhuzamos fejlődése, a nemesi rend társadalmi helyzetének hasonlósága, a vitézségnek kölcsönös megbecsülése, úgy hogy ez összeköttetések különféle szálainak földériteése méltó feladatát képezné a történetírásnak. Majdnem egy évtizedig állandó pályakérdése volt a magyar Akadémiának hg. Czartoryski adományából ez a tétel, hogy a lengyel-magyar összeköttetések története deríttessék fel. Azonban pályázó nem akadt, a magyar búvárok nem tudtak lengyelül, a lengyelek meg nem értettek magyarul. Hozzájárul ehhez még az is, hogy a legújabb időkig a népek egymásra hatásának kutatásában alig kerestek egyebet külsőségeknél, s máig is nyugaton s keleten egyaránt igen sokan — meglehet tiszteletreméltó indokokból — a historiai fejlődésben nem látnak egyebet, mint modern vezérezikkek állításaira vonatkozó bizonyítékot. Röviden szólva, ma is csak ott vagyunk, a hol előbb, mert már azt is haszon számba kell vennünk, hogy német pápaszemen keresztül olvassuk az éjszakketeli Európa tudományos törekvéseiről szóló híreket.

A lengyel-magyar érintkezések fontosságát különben a magyar történetírás általánosságban mindig hangsúlyozta, de e tekintetben csak az 1526-ig terjedő korszakot tartotta szem előtt. Először, mert a közös emlékek gloriája szembeötlővé tette a viszonyt, s mert a kútforrások egyényelvűsége s aránylag nem bő volta hozzáférhetőbbé, érhetőbbé tette a helyzet megítélését. A XVI. század óta azonban ez összeköttetések tanulmányozása már mélyebb tárgy- és részletismeretet feltételez. Ha egy bányász hasonlattal akarunk élni: úgy vagyunk vele, mint a mikor a sokféle ércvegyületet tartalmazó fakó-érczből hosszas és gondos eljárás után kell az aranyat nyernünk. Azonfelül megváltozván Magyarországnak is úgy politikai, mint nemzetközi helyzete más szempontokból kell megítélnünk a két országnak viszonyát.

Magyarország a Jagiello-dynastia utolsó sarjának II. Lajosnak halála után három részre oszlott, mely megoszlás 1541. ment végbe. A nyugati rész a Habsburgokat uralta, a déli vidék s az ország szíve közvetlenül török hatalom alá kerül, míg keleti Magyarország s Erdély, a magyar földrajzi egységnek e keleti szárnybástyázata: török felsőség alatt ugyan, de külön országgént megmarad választófejedelemségnek. Nincs ország Európában, mely nyilvánvalóbb bizonyosságát adná a természeti tényezők alkotta egység kölcsönözte erőnek, mint e három részre darabolt magyar királyság. Mindegyik rész külön vegetál, más a központja, s mégis a török kiveretése után újra egyesül az egész ország. Legjelentékenyebb szerep jutott a Kelet-Magyarországot képviselő *Erdélynek*, mely a régi magyar politikai hagyományoknak, az alkotmányos szabadságnak, a jogfolytonosságnak őre s letéteményese maradt. Nem hűbéres tartománya a portának, nem keresztyénellenes vajdaság, hanem a politikai esélyekkel számító eszélyes politikai iránynak a megtestesülése, melyet nagy államőrfiak a saját és országok érdekében diadalra is tudtak vezetni. Erdélynek nemzetközileg hármas feladata volt. Nyugat felé a németekkel szemben képviselte a protestánsok vallásszabadságát s a magyar alkotmányt, délfelé a saját különállását kellett ügyes diplomataival a portánál megóvni s éjszakkélet felé azon hatalmak és erők érdekkörének lett részese, mely a török ellen fordult s annak előrenyomulását nem német módra, vagyis védőleg, hanem támadólag igyekezett meggátolni. E hatalmak: a lengyel királyság, az orosz czár, a moldvai és oláh vajdák, s a kis-oroszok. Nagy munkásságot csak ott lehet kifejtetni, a hol a természetadta erőket a tevékenység szolgálatára alkalmazhatjuk. Ily természeti, yers erőt képviselnek a kis-oroszok, a mely állam ezeket megnyerte, az győzött. A töröknek rendelkezésére állott a tatárság; a míg erős volt, nem volt mitől tartani éjszakkélet felől; de a kis-orosz kozákságon, ezeknek törhetetlen s a mohamedánokénál nem kevésbé fanatikus keresztyén vallásosságán megtört minden erő. Ez a szerep nyitja a kis-orosz elem nemzetközi fontosságának. Egy óriás buzogány ez a vitéz nép — egy más állam kezében; magok nem tudnak hatalommá válni; ezért a versengés birtokáért. Ebben Erdély is részt vesz.

II.

Messzebbre kell visszanyúlunk: a XVI. század első felébe, ha a tárgyalás alatti munkák anyagát megakarjuk világítani.

Magyarország keleti részén a Habsburg dynastia a XVI—XVII. század folyamában nem tudott uralomra jutni. A törökök mohácsi (1526.) győzelme után a Szapolyai-dynastát uralta ez ország, mely ifjú család a lengyel királyi házzal való házasodásából meríté a souverainitás zománczát. János királynak (1526—1540.) Izabella, II. Sigmund Ágost király testvére, volt a felesége. Fia János Zsigmond

(1540—1571.) már lengyel kirlyjelölt. E család kihalása után a Báthoryak kerülnek, mint választott fejedelmek Kelet-Magyarország élére, elsőnek közöttük Báthory István, a magyar fajnak ez a legkiválóbb képviselője, kire egyaránt büszke anyja a magyar föld, s második hazája, országa: Lengyelország.

A magyar történetírás is foglalkozott már Báthory Istvánnal. *Szádeczky* Lajos, kolozsvári egyetemi tanár levéltári kutatások alapján megírta királylyá választatásának történetét e cím alatt: *«Báthory István lengyel királylyá választása 1574—1576.* Budapest 1887.» (312 l. szöveg s egy 142 lapra terjedő okmánytár, melyet Polkowski J. krakkói akad. taggal együtt szerkesztett.) A munkát a M. Tud. Akadémia adta ki, s úgy formailag, mint tartalmát tekintve nagybecsű munka. Mi nem akarunk bírálatot írni e tudósnak művéről — ki a lengyel-magyar összeköttetések földerítésében annyit fáradozott, — de nyereségnek tartanók, ha különböző oldalról méltatnák e kiváló munkát.¹⁾

Báthory István lengyel király lett s a gondjaira bízott országot, melynek feloszlásáról Rettenetes Iván czár már ekkor álmodozott, (i. m. 293 l.) politikai delelőjére emelte. A kis-oroszokat, mint a lengyel birodalom végbástyáját szervezte s valamint a galicziái ruszok lelkesedtek érte leginkább (296 l.), ő volt az, ki a nagy-oroszokkal szemben első méltatta a kis-oroszok fontosságát. Igaz, hogy irányzatának alapja, hő katholicismusa mellett is, az az általános keresztyéni érzület vala, mely a török ellen egyesíteni óhajtá az összes erőket, de felismerte a czárok hatalmában is azt a nagy erőt, mely éjszakkeleti Európa átalakulását vonta maga után. Báthory működésének az az eredménye volt, hogy a kis-oroszok lengyel érdekekben működtek s egy időre a királyság politikáját juttatták érvényre. A nagy király nemcsak a saját névének, de nemzetének is becsületet szerzett.

Régi mondás, hogy senki sem próféta a saját hazájában, de viszont igaz, hogy a külföldön nagygyá lett prófétáknak hazájokban számos követője szokott lenni. Báthory István királysága otthon Erdélyben bizonyos politikai czéllá nőtte ki magát. Magokban a lengyel provinciákban is maradtak egyes magyar elemek, melyek rokonszenvet keltének, a kereskedelem is sűrűbb érintkezést hozott létre, s így a Báthory-dicsőség mintegy állandó sugaraiban Erdély is sütkérezett. De tévedés volna azt hinnünk, hogy csak egyéni indokon alapúl ez a vágy: királynak lenni Európa északkeletének

¹⁾ Sajátságos világot vet irodalmi viszonyainkra, hogy még nálunk a szakfolyóiratok alig ismertették e munkát (a „Századok“ néhány sorban a „Bp. Szemle“ egyáltalában nem); addig a lengyel irodalomban a Báthory-specialista *Zakszewski* Vincze krakkai egyet. tanár hosszú tanulmányt írt róla s az angol „*Historical Rewiew*“-ben (1887) R. Nisbet *Bain* beható tanulmányra méltatta és megírta utána a lengyel interregnum történetét 1575-ben.

leghatalmasabb országában. Nem. A Báthory-család tovább uralkodott Erdélyben. Tehetség nagy lakozott e nemzetségben. Báthory Zsigmond lángelméjű ember, de talentuma az örület és épelméjűség határán banlanceiroz, physicuma végre nem bírja. 1594-ben egy európai szövetséget akar létrehozni a török ellen, melyben Kelet-Európának is jelentékeny szerep jut. De elbukik s vele együtt porba sülyed Erdély is 1605-ig, míg Bocskay meg nem menti s míg egy új ember, Bethlen Gábor, 1613. fel nem emeli a zászlót s Erdély úgynevezett arany korát derité föl életre, mely éppen 44 évig tart, addig éppen, mikor a kis-oroszok markans képviselője Chmelnicki Bogdán sírba száll.

III.

A mit Báthory Isván előre látott: beteljesedett. A kozákság, ez önvédelmi célokból népsereggé verődött csöcselék» (colluvies) a legnagyobb erőt képviseli a török és tatár ellen, kinek harcsmódorát elsajátítja, de a népben rejlő erőnél fogva még növeli. Fegyver, de kétélű lesz a lengyelek kezében, mely az urat nem kevésbé gyűlöli, mint a hitelent, maga fölött senkit meg nem tőr. A prágai császári udvarban fölismerik jelentőségüket s 1595-ben fel is használják egyrészt a török, de később a lengyel ellen. Nincs velök egyéb czéljok, mint rémiteni a lengyeleket. S e katona-hemzet csak azt látja, hogy egy hatalmas császár, — mert a római császár híre hozzájuk is ehatolt — zászlókat s pénzt küld nekik, s a vallásokat típrő lengyelek ellen biztatja. Szót fogadnak, arról, hogy e császár a lengyeleknél is katolikusabb, tán tudomásuk sincs.¹⁾

Rokonszenvük a császári udvar iránt csak növekedik, mikor 1617-ben a lengyelek nyomni kezdik őket. Kalandos szellemük a harczot keresi, mint a középkori svájeziak, s az erdélyi székelyek; mindegy nekik, ki ellen, csak zsákmány legyen. A harmincz éves háború kezdetén a császári udvar kozákokat fogad. 1620-ban Morvába törnek, s félelmet gerjesztenek mindenfelé.²⁾

Vagy ezerötszázan törnek át a határokon, félig felserdült legények, kik nagy ravaszsággal nem a védett szorosokra vetik magokat, hanem éjjel járhatatlan úton kelnek át a havasokon. Egyes csapatok betörnek Árvába, s daczára, hogy sokakat levágnak közülök, vagy ezeren eljutnak a császári sereghez s a híres Dampierre alatt hadakoznak

¹⁾ Kosztomárov: Chmelnicki Bogdán cz. művét a magyar történelmi társulat „Századok” című folyóiratában alaposan ismertette *Hodinka Antal*, a magyar-orosz összekötetések legjobb ismertetője.

²⁾ Acta et documenta historiam Gabrielis Bethlen Transsylvaniae principis illustrantia. Iussu et imp. Academiae sc. hung. edidit A. Gündely p. 1—543. a kozákokról p. 90. 92. 139. 149. 169. 222. 246.

Bethlen Gábor, a harmincz éves nagy európai hadjárat keléti szinterének lóhóse, éles szemmel felismerte a kozákságban rejlő erőt, mely azokat a nemzeteket és fajokat jellemzi, melyek a halált megvetik. E nagy fejedelem, ha tovább él, közelebb hozta volna megoldásához a keleti kérdést. Mélyenható politikai szerepét, bár a M. a Tud. Akadémia a már többször említett Szilágyi Sándor buzgolkodásából rendkívül becses levelezéseit közzétette — leszámítván *Gindely Antalnak* egy vázlatát (Magyar Történelmi Életrajzok 1890. évf.) még nem méltatták érdeme szerint. Bethlen Gábor alakját, ki a protestantismusnak keleti képviselője, csak úgy lehet megérteni, ha a keleti viszonyok szempontjából mérlegeljük nem mindenkor átlátszó, ágas-bogas messzire nyúló politikai terveit. Az ő protestantismusa nem a római formalismussá vált katholicimusnak épp oly rideg visszahatása, mely türelmetlenségben versenyez amazzal, hanem valami különleges, a magyar viszonyokban gyökerező politikai irány. Ime egy XVII. századbeli fejedelem, ki az ádázan dúló harminczéves hábcruban protestans érdekekben fegyvert fog a császár ellen, de a mellett pénzzel segélyezi a magyar katolikuskok első biblia-fordítását; egy fejedelem, ki az orthodox oláhoknak a protestantismusra térítésén fáradozik s 1629. márcz. 2. levelet ír ez érdekekben Cyrill konstantinápolyi patriarához, (ki 1629. szept. 2-án válaszol) de másfelől fölismeri azt a hatalmat, mely az orosz czárságban rejlik, s azzal szövetséget keres.

1629 elején két francia diplomata: *Talleyrand* Károly és *Roussel* Jakab Bethlen Gábor fogarasi udvarában járván, Bethlen 1629. márcz. 1-én megbízó levelet állított ki részökre, melyben egyenesen azt a feladatot ruházta rájuk, hogy *Fedorowicz* Mihály czárral az ő nevében szövetséget kössenek. E szövetség a protestans hatalmak kézfogását jelentette a moszkvai feltörekvő új birodalommal s egyfelől a lengyelek s titokban a törökök, másfelől a császár ellen volt irányozva. Benne volt a keze a konstantinápolyi patriarkának s Philaret moszkvai patriarkának is. E törekvésekhez hozzájárult az angol király. A török udvart is megnyerte a két diplomata, úgy adván elő a dolgot, hogy az egész terv a lengyelek ellen irányúl. Egyik céljok volt, kivinni a porta részéről, hogy a patriarka a muszákához és kozákokhoz követeket járasson. Konstantinápolyon át a két követ a czárhoz indúlt s tőle 1630. jun. havában kihallgatást is nyert Bethlen a czár és a szultán (Murad) közt barátságot akart létesíteni, s czár erre rá is állott. Bethlen nem volt törökbarát, de a törökkel szövetségben állott fejedelmek közt az egyetlen, ki az ingadozó, kiszámíthatatlan török politikával teljesen tisztában volt, s a portával tehetett, a mit akar. S a porta akkor még oly anyagi és erkölcsi politikai tőkének volt birtokosa, mely a vezérszerepet biztosította számára. Pedig máris hanyatlott a birodalom, de a kortársak közül csak a legjobb szeműek vették ezt észre.

A szövetség nem valósult, mert Bethlen Gábor 1629. nov. 15-én meghalt. E követség irományai a moszkvai állami főlevéltár orosz-magyar iratai között őriztetnek. Az 1870-es években a M. Tud. Akadémia Supála Ferenczet és Géresi Kálmán jelenlegi debreczeni főiskolai tanárt, történelmi tanulmányok czéljából kiküldte Oroszországba, kik ott a magyar érdekű anyagot lemásolták. *Géresi K.* tanulmányainak egy részét közzé is tette a «Századok» cz. folyóiratban: „*Hunyadi Mátyás dipl. összeköttetései III. Iván Vasiljevics orosz czárral*“ (1879. évf. 239. l.) alatt. A szóban forgó szövetségre vonatkozó irományokat azután, melyeknek egy-két darabját Okmányok II. Rákóczy György összeköttetései történetéhez (700 l.) közölte már, *Szilágyi Sándor* „*Bethlen Gábor fejedelem levelezése.*“ Budapest 1886. M. Tud. Akadémia cz. kiadványának 411—436. lapján publikálta. Ugyancsak 1886-ban adta ki a Magyar Akadémia Bethlen Gábornak a velencei köztársasággal való összeköttetéseinek a leveles könyvét. (Diplomatarium relationum Gabrielis Bethlen cum Venetorum republica. Leopoldus Óváry. Budapest 1886.) E kiadványban is — sajnos, hogy hijával van minden történelmi tájékoztatásnak, mely hiba a régibb magyar akadémiai kiadványok közös sajátsága — szintén van emlékezés a Talleyrand-Roussel-féle követségről, (752—780 l.) nem is említve azt a körülményt, hogy Velence világos lejtű diplomatái nagyon jól voltak informálva az akkor nehezen megközelíthető vidékek belső viszonyai felől is.

IV.

Bethlen Gábor után a *Rákóczi-ház* jut Erdély trónjára. Régi köznemes család, melyet tehetség, kitartás és szerencsés viszonyok állítanak egy ország élére. Négy fejedelem került ki e nemzetségből: *Zsigmond* 1607-ben, ki csakhamar lemondott tisztről, mert nehezeltette a vezéri botot; *I. György*, ki erős szívvel, kemény fejjel, megalapítja a család hatalmát, kinek minden terve sikerült, ki, mint Szilágyi szépen és igazán írja: «elete minden válságos percében érezte, látta, hogy vele van Dávid istene, védi oltalmazza, perczre sem hagyja el. Tudta, hogy ez az ő istene, ez az ő saját istene praedestinálta őt, hogy fejedelemmé legyen, dynastiát alapítson, befejezve a Bethlen Gábor által kezdett munkát, örök időre biztosítsa vallása szabadságát a császár birodalmában s háza uralkodását a maga országában.»

Fia *II. György*, ki Icarusként atyja szerencséjében elbizakodik, többet mer, mint a mennyire képes, s karddal kezében, vére hullásával fizeti meg hibája válságát. A negyedik *II. Ferencz*, az újabb magyar történelem legrokonszenvesebb alakja, egy tiszta jellemű idealista, meleg szívű rajongó, egyike azoknak a minden nemzetek történetében ritka alakoknak, ki önmagánál jobban szereti

hazáját, inkább választja a száműzetést, mint otthon a jóllétet. Az emberek közt sokkal nagyobb azoknak a száma, a kik bátran meghalnak, ha kell, de nélkülözni kevesen tudnak. A Rodostó felől fújó szél (1735-ben halt meg ott) még ma is oly különösen érinti a mai anyagiasság kor magyar szülötzeit.

I. Rákóczi György Bethlen Gábor nyomdokaiban haladt, lassabban, mert szelleme nehezkesebb volt, óvatosabban, mert nem látott messzire, de biztosan, kimélyítve a járt nyomokat. Feldolgozást és általános figyelmet érdemel mindenekelőtt Rákóczi Györgynek diplomáciai összeköttetése, információs szolgálata az erdélyi fejedelemségnek a porta mellett, melynek irományai az akkori első rendű hatalmak követéi mellett föl nem használt forrásai az európai történetírásnak. Természetes, hogy Erdély helyzeténél fogva főszólyt fektetett a portai összeköttetésekre. 1631—1648-ig állandó követi voltak Konstantinápolyban és pedig kivétel nélkül képzett, a nyelvet és viszonyokat ismerő, erre a célra nevelt, a fejedelem iránt rokonszenvet érző, köz- és magánecéljaiba beavatott férfiak. E tekintetben szerencsés körülmények megkönnyítették az erdélyi diplomaták helyzetét. A török nyelvet, észjárást, szokásokat és hadviselést közvetlen közelből ismerték, azonfelül módjukban volt a habsburgi magyar országrészből hiteles információkat szereznők, alkalmuk elég volt az oláh, szerb, bolgár és lengyel nyelvek megtanulására, latinul mindegyik értett. Már az is, hogy sokféle nép és vallás közé ékelve, egyedül magára maradt a dunántúli és duna-tiszaközi magyarságtól elszigetelt erdélyi magyarság, bizonyos diplomáciai ösztönt oltott beléjük. Kénytelenek voltak figyelni a többiekre, megtartóztatni magokat az akcióktól, mikor a hatalmasabb nemzetek karddal kezökben nekivágtak, nekik a constellatiókra kellett ügyelniök. Velence követi, mint a Földközi tengeri kereskedelem s Közép-Európa érdekeinek szemmel tartói, beérték az általános vonások helyes felfogásával, de az erdélyi követeknek ügyelni kellett mindenre a mi közletről s távolról érdekelte fejedelmök magán és közérdekét, hazájokat, nemzetiségöket, vallásokat, szomszédait. Ezért jelentéseik mozaikszerűek, tények, hírek halmazatai, de mindig előljárnak a primeurökkel, bámulatos összeköttetéseik vannak, fáradhatatlanok s jobbára önzetlenek. Jelentéseikben a Bosporusnál letolyó minden európai és ázsiai akció visszhangot kelt s éppen nem túlozunk, állítván, hogy Kelet-Európa történetírója nem végez hiába való munkát, ha e jelentések kedvéért megtanul magyarul. Természetes, hogy első sorban a magyar történetírásnak volna feladata e jelentéseket feldolgozni s azután közvetíteni a tudományos világgal, de eddig csak az anyag közzétételéig jutottak el. Csak jelezzük, hogy a «Levelek és okiratok I. Rákóczy György történetében» s az «I. Rákóczy György és a porta» című okmánytárakban

az 1631—1648. orosz-török összeköttetésekre nézve is jelentős híreket és politikai szempontokat nyer a kutató.¹⁾ Legérdekesebb azonban Rákóczi György egy kiváló diplomatájának *Szentpály* Istvánnak követjárása a kozákokhoz, Ukrainában le a tatár határig. Rákóczi Györgynek Bethlen István személyében vetélytársa akadt s 1636-ban nehéz helyzetbe került a magyarországi török vezérekkel szemben. Seregében nem bízhatott meg teljesen, s nem is rendelkezett valami tekintélyes számú haddal. Ezért ugyanez évi jun. és szeptemberben két ízben is elküldötte Szentpályt a kozákokhoz,²⁾ hogy néhány ezeret fogadjon fel közülök. Szentpályt a kozákok szívesen fogadták s a hetmán — pénzért s a király engedelméből — szívesen jön «akár ötszázezer magával, nem is azért, az mint maga szólá, hogy a más ember sebit vájja, hanem a magyar nemzettel való ismeretségért» csak a fejedelem, kinek «híre nagy nállok» idejében tudósítsa s küldjön költséget. E levél Ustya-Zawranban kelt a Hypanis (Dneszter mellett 1636. aug. 13. p. 305). Eredménye e követjárásnak nem lett, mert Rákóczi kiegyezvén elleneivel, pénzt nem küldött. Annyiban azonban fontos ez érintkezés, mert a kozákok és Erdély között közvetlen ismerkedés indult meg, s Rákóczi hiteles tudomást szerzett büzgő követének tapasztalatairól, a tatároknak, Erdély Damokles-kardjainak legveszedelmesebb ellenségeiről. Ismerte azt a mélyreható forrongást, mely a kozákok közt a lengyel uralom ellen lappangott s csak kellő alkalmat keresett a kitörésre.

DR. THALLÓCZY LAJOS.

¹⁾ Levelek és okiratok: 99. 198. 246. 549. 688. 891. — 186. 202. 237. 249. 300 l. I. Rákóczi Gy. s a porta: 27. 81. 354. 392. 412. 544. 791. 794. 811. 901 l.

²⁾ Levelek és okiratok: 300—314 l. I. Rákóczi Gy. és a porta 188—190 l.